

TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNİN KÖKENLERİ

Mustafa TÜTER¹

Özet

Bu çalışmada, Osmanlı'dan 1960 yılına kadar Türk-Amerikan ilişkilerinin gelişimi iki tarafın temel amaç ve motivasyonları bağlamında analiz edilecektir. İlişkilerde ortaya çıkan işbirliği ve sorun alanlarına odaklanılacaktır. Tarihsel analizde esas olan ilişkilerde gözlenen süreklilik ve değişimi incelemektir. Değişime yol açan faktörler ve günümüze tevarüs eden ana örüntüler geleceğe yönelik beklentilerin nasıl şekillendiğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Osmanlı'da 19. yüzyılda ticari ilişkilerle başlayan ilişkiler, Kurtuluş Savaşı ve Atatürk döneminde durgunluk dönemi yaşamış ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeniden temellendirilerek stratejik işbirliği ve güvenlik ittifakı çerçevesine oturmuştur. 1960 yılına gelindiğinde Türk-Amerikan ilişkilerinde güvenlik ve ekonomik çıkarlar açısından Türkiye aleyhine tam bir bağımlılık ilişkisi ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Türk-Amerikan ilişkileri, Truman doktrini, NATO ittifakı, Güvenlik ve ekonomik bağımlılık, Amerikalılaştırma.*

The Origins of Turkish-American Relations

Abstract

In this paper, it will be analyzed the development of Turkish-American relations within the context of basic goals and motivations of both sides from the Ottoman period to the year of 1960. Mainly, it will be focused on the trends of cooperation and the aspects of problematic issues. In an hictorical analysis, the basic attempt is to clarify the continuity and change within the development of bilateral relations. The factors that lead to change and the main patterns enduring from the past will be helpful to understand how they shape the expectations about

¹ Arş.Gör., Uludağ Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
e-mail: mstuter@uludag.edu.tr

the future. While the relations begin with commercial basis in the Ottoman period of 19th century, proceeding with stabilization period in Atatürk era, after the World War II it is refounded by the new framework of strategic cooperation and security alliance. When it comes to the year of 1960, Turkish-American relations regarding the security and economic interests the dependency was occurred unfavorably to Turkey.

Key Words: *Turkish-American relations, Truman doctrine, NATO alliance, Security and economic dependency, Americanization.*

GİRİŞ

Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Amerika arasında stratejik işbirliği ve ittifak çerçevesine oturan ilişkilerin nasıl bir hazırlık süreci sonunda tamamlandığını araştırmak bu çalışmanın temel amacıdır. Türk-Amerikan ilişkilerinin başlangıcından 1960 sonrası yeni bir evreye girene kadar ki gelişimi, Türk-Amerikan ilişkilerinin kökenlerini ortaya koyacak dönemleri içermektedir. Osmanlı'da 19. yüzyılda ticari ilişkilerle başlayan süreç 1917 yılına kadar kesintisiz devam etmiş, 1933'ten sonra ise farklı bir ivmeyle tekrar hız kazanmıştır. Ancak, bugünden geriye bakıldığında Türk-Amerikan ilişkilerinin bugünü de etkisi altına alan asıl balayı dönemi İkinci Dünya Savaşı sonrası başlamıştır. Türkiye 1950'li yıllarda Amerika'yla güvenlik temelli işbirliğinin çok ötesine geçen derin ilişkilerin etkisi altında kalmıştır. Siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel alanlarda Amerikan nüfuzunun hissedilmesi bu dönemde gerçekleşmiştir.

Bu doğrultuda çalışmada Türk-Amerikan ilişkilerinin kökenlerini incelemek amacıyla öncelikle Osmanlı döneminde öne çıkan olaylar ele alınacaktır. Özellikle, Osmanlı döneminde iki ülke arasında beliren problemler bugün için de sağlıklı analizleri talep eden bir mahiyet arz etmektedir. Ardından Kurtuluş Savaşı ve Atatürk dönemlerinde Türkiye ve Amerika arasındaki ilişkilerin genel seyri izlenmeye çalışılacaktır. Burada da manda tartışmaları Türkiye'deki Amerikancılığın başlangıcı olması bakımından ilginç bir özellik taşımaktadır. Son olarak da İkinci Dünya Savaşı sonrası Türk-Amerikan ilişkilerinin gerçek manada temellendirildiği yapı ve süreçlerin analizi yapılacaktır.

1. OSMANLI-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. İlişkilerin Başlangıcı

Osmanlı'nın Amerika kıtasına dair bilgi sahibi olduğunu gösteren ilk belge, 1580'li yıllara dayanan Tarih-i Hindi Garbi kitabıdır (Goodrich, 1987). Ancak, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin başlangıcı 19. yüzyılda

Amerikalıların Akdeniz'deki ticari faaliyetleri dolayısıyla liman şehri olan İzmir'de Britanya konsolosluğu üzerinden Osmanlı'yla bağlantı kurmalarıyla olmuştur. İki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişimine paralel, Amerika'nın ısrarları sonucu diplomatik ilişkiler kurulmuş ve karşılıklı olarak imzalanan bazı antlaşmalarla ilişkilerin karakteri belli bir çerçeveye oturtulmuştur. Başlangıçtan 1917 yılına kadar ilişkileri belirleyen antlaşmalar sırasıyla 1830 Dostluk ve Ticaret Antlaşması ve 1862 Ticaret ve Denizyolu Antlaşmaları ile 1874 yılında imzalanan Suçluların İadesi Antlaşması ve 1967'de kabul edilen Islahat Fermanı'nda yer alan yabancıların mülk sahibi olmasına izin veren ek protokoldür (Gordon, 1928: 718).

Genel olarak, Osmanlı-Amerikan ilişkilerini belirleyen altı önemli yönelimden bahsedilebilir (Erhan, 2004: 3). Bunlar olumlu ve olumsuz faktörler şeklinde iki gruba ayrılabilir. Ekonomik çıkarların önceliği, politik ilişkiler bağlamında iki devletin rekabetçi olmayışı ve Levent bölgesinin artan stratejik önemi Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin pozitif yönde gelişmesini sağlayan başlıca faktörlerdir. Diğer taraftan, misyonerlik faaliyetleri, Türkler ve Osmanlı İmparatorluğu konusunda Amerikan halkının algıları ve Amerika'nın Doğu Sorunu'na dolaylı olarak müdahil olması gibi faktörler ise ilişkilerin olumsuz boyutlarını yansıtmaktadır.

1.2. Amerikan İç Savaşı ve İlişkilere Etkisi

Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişimi ise genel olarak iki döneme ayrılabilir. Birinci dönem 1870'li yıllara kadar olan ilişkileri içine alan dengeli politikaların güdüldüğü ve problemleri meselelerin ortaya çıkmadığı bir dönemdir. İkinci dönemde ise misyonerlik faaliyetlerinin artışı ve milliyetçiliğin yükselişiyle beraber Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde bazı gerginlikler ve sorunlar ortaya çıkmaya başlamış, özellikle Amerikalıların Osmanlı'ya dair algısında ciddi değişimler meydana gelmiştir. Amerikan İç Savaşı, Osmanlı-Amerikan ilişkilerinde meydana gelen dönüşümün anlaşılmasında önemli bir kilometre taşı olmuştur. Esasen, Amerikan İç Savaşı'ndan sonra Amerikan dış politikasında izolasyonizmden yayılcılığa doğru kayan yeni bir yönelim ortaya çıkmıştır. Dış politikadaki bu değişimin, Amerika'nın Doğu Sorunu'na dolaylı müdahalesiyle beraber düşünüldüğünde, Osmanlı-Amerikan ilişkileri üzerinde önemli yansımaları olmuştur (Erhan, 2004: 23).

İç Savaş sürecinde Avrupalı büyük güçler, özellikle Fransa ve Almanya, güneyi destekleyerek Amerika'nın bölünmesinden yana olmuşlardır (Şafak, 2003: 23). Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu bu iki ülkeyle olan sıkı bağlarına rağmen Amerika'nın bütünlüğünden yana resmi olarak tavır sergileyen yegane devlettir. Osmanlı, bu tavrını göstermek

amacıyla Güney Konfederasyon güçlerine ait gemilerin Akdeniz'den geçişini yasaklayarak onları korsan ilan etmiştir (Erhan, 2001: 254)

Bununla beraber, Amerikan İç Savaşı'nın, Osmanlı-Amerikan ilişkilerine olumlu ve olumsuz etkileri olduğu görülmektedir. İç Savaş'ın en önemli olumlu etkisi, 1830'larda başlayıp karşılıklı güvene dayanan diplomatik ilişkilerin Osmanlı açısından karşılıklı bulması olmuştur. Amerika İstanbul'da daha önce diplomatik bir temsilcilik açmasına rağmen, Osmanlı o güne kadar herhangi bir girişimde bulunmamış, fakat İç Savaş'ın hemen ardından Washington'da bakanlık düzeyinde bir temsilcilik açmıştır. İkincisi, Amerika'nın silah ticareti için yeni alanlar arayışına girmesi ve Osmanlı'ya silah satmaya başlamasıdır (Sander ve Kurthan, 1977: 135-136). Üçüncüsü, Osmanlı'nın pamuk üretiminin rekabeti konusunda avantaj sağlaması olmuştur. Amerika'daki tarım uzmanlarından faydalanan Osmanlı, Amerikan tipi pamuk kültürünü ülkeye getirmiş ve Savaş sonrası Amerika'da pamuk üretiminde yaşanan ciddi azalmadan doğan bu boşluğu Osmanlı pazarından sağlanmasına imkan vermiştir. Hatta, Osmanlı ortaya çıkan bu fırsattan faydalanmak için üretime uygun alanlardaki üreticileri teşvik ederek bu yönde bilinçli politikalar geliştirmeye çabalamıştır (Erhan, 2001: 251-252).

Diğer taraftan, Amerikan İç Savaşı'nın Osmanlı-Amerikan ilişkilerine en olumsuz etkisi Amerika'nın politik konsolidasyonunu tamamlanması ile birlikte meydana gelen dış politikadaki değişimdir. Amerika iç güvenlik konusundaki hassasiyetini artırdığı gibi dış politikada da daha müdahaleci bir tutum içine girmiştir. Amerika, yavaş yavaş Monroe doktrininin ötesinde kendi kıta sınırlarını aşan niyetlerinin olduğunu belli etmeye başlamıştır. Özellikle, 1870'li yıllar sonrasında iki ülke arasındaki problemler alanlar bu dış politika yaklaşımının bir uzantısı olarak kendini göstermiş, ileride daha da ciddi sorunlar yaratacak misyonerlik faaliyetleri ve Ermeni sorunu gibi anlaşmazlıklara zemin hazırlamıştır.

1.3. Misyonerlik Faaliyetleri

Amerika'nın Osmanlı topraklarında yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri, iki devlet arasındaki en problemler alanına işaret etmektedir. Bu faaliyetler 1810 yılında kurulan *American Board* adında bir kurum tarafından yürütülmüştür. Bu kurumun esas amacı Amerika kıtasındaki yerlileri ve Katolikleri Protestanlaştırmak olarak belirlenmişken, zamanla faaliyetleri kıta sınırlarını aşmıştır.

Amerika'nın Osmanlı'daki misyonerlik faaliyetleri üzerine araştırmalarda bulunan Uygur Kocabaşoğlu (2000) bu faaliyetleri üç döneme ayırmaktadır. Hazırlık aşaması (1820-1838), gelişme dönemi (1840-1870) ve yapılan faaliyetlerin sonuçlarının alınmaya başladığı dönem (1871-1900).

Misyonerlik faaliyetlerinin başladığı ilk dönemlerde Osmanlı'nın bu faaliyetlere yönelik tutumu oldukça müsamahakar olmuştur. Misyonerlerin sayıca az oluşu ve Britanya'nın koruması altında bulunuşları, Osmanlı'nın misyonerlerin faaliyetlerini sınırlandırmak için yasal düzenlemelere gitmesini geciktirmiştir (Kocabaşoğlu, 2000).

Ancak 1830'lerden sonra misyonerlik faaliyetlerinin hız kazanması, kilise ve okulların sayılarının artması Osmanlı'nın bazı önlemler almaya başlamasına yol açmıştır. Islahat Fermanı'nın ardından 1869 yılında eğitim alanında genel bir düzenlemeye gidilmesi sonucu, Osmanlı hükümeti yabancı okulların açılmasına yeni düzenlemeler getirmiştir. Okulların eğitimle ilgili faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için Osmanlı yönetiminden yasal izin almaları zorunluluğu başlatılmıştır.

II. Abdülhamit döneminde misyonerlik faaliyetleri Osmanlı'nın meşruiyetine yönelik başlıca tehditlerden biri olarak görülmüştür. Misyonerlik iddiası gereği bir üst kültürün temsilciliğini, “beyaz adamın yükü”nü taşımaktadır. 19. yüzyılda Osmanlı'da olduğu gibi Çin ve Japonya gibi ülkelerde de misyonerlik faaliyetleri çok ciddi boyut ve sınırlara ulaşmıştır. Tüm bu ülkelerde misyonerliğe karşı gelişen tepki, kendi sınırları içindeki Hristiyanların devlete karşı sadakatsiz davranışlar göstermeleri için teşvik edildiği ve desteklendiği noktasında birleşmektedir (Deringil, 2002: 119-120).

Osmanlı örneğinde devlet yetkilileri misyonerlik faaliyetlerinin devletin temelini meşrulaştırma çaba ve girişimlerini baltalayarak altını oymaya hizmet ettiği görüşünü savunmuştur. Ayrıca, bu dönemde Osmanlılar tarafından çok önemsenen Osmanlı'nın Batı'daki algılanışı konusunda, misyonerler Batı basınında olumsuz imajların yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. (Deringil, 2002: 120). Bu tehdit karşısında Abdülhamit yönetimi iki önemli politikayı uygulamaya çalışmıştır. Birincisi, misyonerlikle mücadele için Hanefi Ortodoksluğu güçlendirilmiştir. Özellikle marjinal unsurların yoğun olduğu bölgelere özel bir önem verilmiştir. İkinci olarak da okullaşma oranı artırılarak yabancı okullarla rekabet şansı aranmıştır (Deringil, 2002: 121).

Ancak, Osmanlı'nın o dönemde içinde bulunduğu mali yetersizlik, bu konuda ciddi bir başarının elde edilmesinin önündeki en büyük engeldir. Misyonerliğin Osmanlı topraklarında yaygınlaşmasının altında yatan en önemli faktörler yasal boşluk, büyük yabancı devletlerin doğrudan ve baskı yoluyla desteği, Müslüman okulların yetersizliği ve rekabet edememesi olarak göze çarpmaktadır. Yine de, Deringil'in (2002) ifade ettiği gibi misyonerlerin eğitim alanındaki görece başarıları bir yana, Müslümanların Hristiyanlaştırılması konusunda ciddi bir mesafe kat ettiklerini söylemek zordur (Deringil, 2002: 139-140).

2. KURTULUŞ SAVAŞI VE ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

2.1. Paris Barış Konferansı ve Amerika

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı-Amerika arasındaki ilişkilerin ilk defa kesintiye uğramasına yol açan olay olmuştur. Amerika'nın 1917'de Almanya'ya savaş ilan etmesi, Almanya'nın müttefiki olan Osmanlı'nın Amerika'yla olan diplomatik ilişkilerini kesmesine yol açmış, fakat iki devlet arasında bir savaş hali söz konusu olmamıştır. Bu tarihten sonra Amerika'nın Türkiye'deki haklarını İsveç'in gözetmesine, Türk haklarının Amerika'daki korunmasını İspanya'nın üstlenmesine karar verilmiştir.

Amerika'nın savaşa dahil olmasının ardından Amerikan Başkanı Wilson, savaş sonrası oluşturulacak barış ortamı konusunda etkin bir pozisyon elde etmiştir. Bu çerçevede Osmanlı İmparatorluğu konusu da ele alınmıştır. Savaş sonrası Osmanlı'nın durumu konusunda Amerika'nın yaklaşımını belirleyen iki önemli nokta vardır. Birincisi Boğazlar'ın Osmanlı'nın elinden alınması, ikincisiyse İmparatorluk sınırları içindeki diğer unsurlara özerklik verilmesidir. Amerika'nın bu tutumu Wilson'un meşhur 14 Noktası'nın 12. maddesinde açıklanmıştır. Bu maddeye göre Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği tanınmalı, azınlıklara özerklik verilmeli ve Boğazlar devamlı olarak bütün devletlerin gemilerine açık bulundurulmalıdır (Erol, 1972: 7).

Amerika'nın Osmanlı sonrası Türkiyesi'ni ilgilendiren konulardaki bu açık tavrı bir taraftan Anadolu'daki Türk egemenliğini tanıması bakımından bir yakınlaşma sebebiyken, diğer taraftan özellikle Ermeni sorunu ve Boğazlar konusunda problem oluşturacak alanlara işaret etmiştir (Nadi, 1967: 26). Bununla beraber, İstanbul'un 1918'de İtilaf devletleri tarafından işgaline Amerika'nın da katılması, söz konusu yakınlaşmayı tartışmalı hale getiren başka bir gelişme olarak tarihe geçmiştir.

Savaş sonrası barış ortamını sağlama girişiminin bir sonucu olarak Paris Barış Konferansı düzenlenmiş, Konferans'ta Osmanlı'dan kalan Orta Doğu topraklarının paylaşılması temel meselelerden biri olmuştur. Türkiye'nin bağımsız bir devlet olarak varlığını devam ettirip ettiremeyeceği hususu Amerika tarafından 14 Nokta esasına göre gizli antlaşmaların hükmünü yitirdiği anlayışıyla savunulmuştur. Ancak, Amerika'nın Paris Barış Konferansı'ndaki varlığı ve etkisi Türkiye'deki manda tartışmalarının da alevlenmesine yol açmıştır.

Wilson'a göre manda altına alınacak halklar henüz kendilerini yönetecek konuma gelmedikleri için Milletler Cemiyeti'nin belirleyeceği devletler mandater devlet olarak yönetimi ele alacaklardı (Erol, 1972: 3). Mandater devlet idare ettiği bölgede misafir gibi olup onunla mandası

altındaki halkın çıkarları eşit olarak düzenlenecekti. Wilson'un ortaya attığı bu görüş, Osmanlı idaresinden ayrılacak halklar için de geçerli sayılmıştır. "Bağımsız Ermenistan" konusu bu açıdan Amerika ve Wilson için hayati bir konu haline gelmiştir.

Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı topraklarının nasıl paylaşılacağı ve Amerikan manda sistemi görüşülüp benimsenmiş olsa da, sonuçları itibariyle pek de gerçekleştirilememiştir. Başkan Wilson'un istekli olmasına rağmen, Amerikan Senatosu manda konusunda olumsuz bir karar almıştır. Öte yandan Anadolu'da başarıyla yürütülen Kurtuluş Savaşı hareketi tüm bu planları gerçekleştirilmeden boşa çıkarmıştır.

2.2. Amerikan Mandası Tartışmaları

Mondros Mütarekesi sonrası Amerikan mandasının özellikle Türk aydınları arasında ciddi bir biçimde düşünülmesi ve taraftar kitlesi bulmasının altında yatan en önemli sebep Avrupalı emperyalist güçlere karşı Amerika'nın bir çare olarak görülmesi ve Wilson ilkelerine duyulan anlaşılması güç bir güven olmuştur. Wilson ilkelerinin 12. maddesinde vurgulanan Anadolu'daki Türk varlığının korunması esası, ağır savaşlardan çıkmış Türk halkı için daha fazla kayıp vermeden varlığını sürdürebilme yolu olarak görülmüş olsa gerektir.

Ancak, Türk aydınlarının tamamı Wilson ilkelerini aynı şekilde yorumlamamıştır. Mesela Prens Sabahaddin Wilson ilkelerinden yola çıkarak bir tür Osmanlı federalizmini düşünmektedir (Erol, 1972: 28, 32). Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Avrupa'da bulunan Prens Sabahaddin ve bazı Jön Türkler Cenevre'de bir araya gelerek Wilson Prensipleri'ni değerlendiren bir Kongre düzenlemiştir. Burada konuyla ilgili bir beyanname hazırlanmıştır. Bununla beraber Ahmet Emin, Rauf Ahmet ve Halide Edip gibi aydınlar Wilson ilkeleri ışığında manda fikrini savunmuşlardır.

Amerikan mandası fikrinin aydınlar arasında taraftar kitlesi bulmasıyla beraber milli mücadele basını halkı bu konuda iknaya yoğunlaşmıştır. Mandacılığı savunan dergi ve gazeteler kurtuluşu başka bir devletin destek ve yardımıyla mümkün görmüşlerdir. Amerikan mandası fikrinin yaygınlık kazanması Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulmasına yol açmıştır. Mondros Mütarekesi sonrasında kurulan Cemiyet 1918'de İstanbul'da faaliyete başlamıştır. Kurucuları Halide Edip, Celalettin Muhtar, Ali Kemal ve Hüseyin Hulusi Bey'dir. Kurucu ve yöneticilerindeki farklılaşmadan Cemiyet'in İstanbul-Anadolu karışımı bir ideolojik kökene sahip olmak istediği anlaşılmaktadır (Tunaya, 1999: 252-253).

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin savunduğu görüşlerin dayanağını, tamamen Wilson ilkeleri ve Amerikancılık oluşturmaktadır. Cemiyet'in görüşlerini yansıtan Başkan Wilson'a yazılan mektuba bakıldığında Amerika'daki kozmopolit yönetim ve eşitlik anlayışının övüldüğü ve Türkiye'de de uygulanmasını istedikleri görülmektedir. Buna göre Türkiye'de ihtisasa dayanan bir hükümet sisteminin kurulması ve devlet hayatında millet ve din ayrımının ortadan kaldırılarak bütün vatandaşların güven içinde yaşayacağı bir ortamın yaratılması, Cemiyet'in gerçekleştirmek istediği temel amaçları temsil etmektedir (Tunaya, 1999: 264).

Amerikan mandası fikrinin yaygınlaşmasında önemli rol oynayan isimlerden biri de, 1919'da İstanbul'a gelen diplomat Amiral Bristol'dür. Türkiye'de ticari faaliyet gösteren Amerikalı iş adamları ekonomik çıkarları bağlamında Amerikan mandası taraftarıydılar. İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri Amiral Bristol de kendi hükümetini Ermenistan'da kurulacak ve pahalıya mal olacak bir manda yerine Türkiye'nin tümü üzerinde barışçıl yollarla ve daha ucuza elde edilebilecek bir mandanın olabirliğine ikna etmeye çalışmıştır (Akşin, 1992: 271).

Öte yandan tüm bu manda tartışmaları ve başta Başkan Wilson olmak üzere Amiral Bristol gibilerinin çabalarına rağmen Amerikan Senatosu mandayı kabul etmemiştir. Wilson'un Amerika kıtası dışında sorumluluklar üstlenmeye niyetli yaklaşımının aksine, Amerikan yönetimindeki muhalif kanat Amerika'nın İngiliz emperyalizminin hizmetine girme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu savunmuş ve manda fikrini şiddetle reddetmiştir.

2.3. Atatürk Dönemi Türkiye-Amerika İlişkileri

Atatürk dönemi Türk dış politikasının en belirleyici yönü, Batı medeniyetinin bir parçası olma hedefini benimsemiş olmakla birlikte ulusal bağımsızlığın sağlanmasının temel amaç olmasıdır. Rasyonel ve gerçekçi bir zeminde revizyonist bir dış politika anlayışı benimsenmiştir. Birinci Dünya Savaşı'yla tasfiye olan Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından verilen kurtuluş mücadelesi ve arkasından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, 23 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla uluslararası toplumda yerini almıştır. Lozan'dan sonra Türk dış politikası Lozan'dan arta kalan sorunların çözümlenmesi ve diğer devletlerle olan ilişkilerin geliştirilmesi ekseninde statükocu bir dış politikaya dönüşmüştür (İşyar, 2013: 421-422).

Atatürk döneminde uygulanan dış politikanın önemli özelliklerinden biri de Batı emperyalizmine karşı duyulan endişenin varlığını hissettirmesi olmuştur. Bu yüzden Kurtuluş Savaşı döneminde olduğu gibi Lozan'dan sonra da dış tehdit algılamasının temel parametresini Batı'dan gelmesi

muhtemel tehlikeler oluşturmuş, buna karşılık “Batı’ya karşı Batı” ve “Batı’ya karşı Sovyetler Birliği” dengesini gözeten bir strateji tercih edilmiştir (Oran, 2001: 108). Bu bağlamda, taktiksel bir adım olarak Sivas Kongresi sırasında ABD’ye mesaj gönderilerek bir heyet yollamasının istenmesi ve Lozan görüşmelerinde Amerikan Chester Şirketi’ne bazı imtiyazların verilmesi örnek olarak gösterilebilir (İşyar, 2013: 423-424). Ancak, 1923-1930 yılları arasında Lozan’dan arta kalan sorunlar çözülmüş, Batı ile sağlıklı ilişkiler kurma yolunda mesafe kat edilmiştir. Bu minval üzere 1932 yılında Türkiye, Milletler Cemiyeti’ne dahil olmuş, etkin bir biçimde uluslararası arenada yerini almaya başlamıştır.

Atatürk dönemi Türk-Amerika ilişkilerinde Amerika’nın izolasyonist politikalarından henüz tamamen sıyrılamaması ve belki de bölgedeki sınırlı çıkarları sebebiyle, istenen düzeyde ve hızlı bir gelişme sağlanamamıştır (Kirişçi, 2000: 70). 1917’de kesilen diplomatik ilişkiler 1927 yılında tekrar başlatılmış, 1933’ten sonra Amerikan Başkanı olan Franklin Roosevelt ve Atatürk arasında samimi ilişkiler kurularak, Amerika’yla gelecek yıllarda oluşacak daha yakın ilişkilerin sinyalleri verilmiştir. 1917’den 1927’ye kadar iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tekrardan başlatılamaması üzerinde düşünölmeye değer bir konu olmakla beraber, bu tarihte ilişkilerin tekrar başlatılmasında Amiral Bristol’un üstlendiği rol tartışmasız büyüktür (Yaylıer, 1999: 42). Amiral Bristol figürü, Amerika’nın Wilson sonrası yürötmeye çalıştığı “Açık Kapı” politikasının iyi bir örneği olarak yorumlanabilir. Osmanlı’dan kalan Orta Doğu toprakları ve Türkiye üzerinde Avrupalı güçlere alternatif olarak ekonomik hegemonya kurmayı amaçlayan bu politik tutum, aynı zamanda çok yönlü diplomatik çabalarla desteklenmeye çalışılmıştır (Bryson, 1974: 450-451). Bristol’un çabalarıyla tekrar başlatılan diplomatik ilişkiler temelde ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi için yasal altyapıların kurulması ve Amerikalı iş adamlarının hem yatırım yapma hem de rahat çalışma imkanlarının teminine odaklanmış görünmektedir.

Bu dönemde Türkiye ile Amerika arasındaki ilişkilerin gündeme gelişini hazırlayan en önemli olay, Lozan Konferansı’na Amerikan heyetinin gözlemci olarak katılmasıdır (Armaoğlu, 1997: 637). Lozan’a katılan Amerika heyeti ile Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti arasında 1923 yılında bir antlaşma imzalanmış, ancak bu antlaşma Amerikan kamuoyunda büyük tepkilerle karşılandığı gibi Amerikan Senatosu tarafından da onaylanmamıştır. Kapitöasyonların kaldırılması, Amerikan din ve eğitim kurumlarına ayrıcalıkların verilmemesi ve “Bağımsız Ermenistan”ın kurulmaması gibi sebepler, Amerika’nın Lozan’da hoşnutsuz bir tavır sergilemesinin altında yatmaktadır.

3. SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ: 1945-1960

3.1. Güvenlik Temelli İşbirliği ve Askeri İttifak

Soğuk Savaş'ın hemen başında, Türkiye var olan koşulların bir sonucu olarak tam bir diplomatik mücadele alanı haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda savaş-dışı kalma politikası yürüten Türkiye'nin, savaş sonrası dönemde durumunda oluşan belirsizlik hem Sovyetler hem de Batı açısından çok ciddi bir önem arz etmiştir. O dönemde Stalin'in yayılcı politikalar gütmesi ve Türkiye'nin toprakları üzerindeki doğrudan emelleri, Türkiye'deki siyasal elitlerin Batı ittifakında yer alma konusunda daha istekli davranmalarına yol açmıştır (İnan ve Haytoğlu, 2006: 273). 1946'da Missouri Amerikan zırhlısının boğazlardaki sembolik ziyareti, Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin Batı dünyasıyla ve Amerika'yla gelecek on yılları kapsayan geniş ve kapsamlı ilişkilerinin balayını temsil eden bir olay olmuştur (Harris, 2004: 66).

1945 yılında Sovyetler hükümeti 1925 yılında Türkiye'yle imzaladığı Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı artık tanımadığını ilan ederek, antlaşmanın yeni durumlara göre yeterli olmadığını ve ciddi düzenlemelere ihtiyaç duyduğunu açıklamıştır (Vali, 1971: 34). Üç ay sonra Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov, Moskova'daki Türkiye Büyükelçisi Selim Sarper'e antlaşmanın yenilenmesi için Sovyetler Birliği'nin yeni bir Boğazlar Antlaşması istediğini belirtmiştir. Bu antlaşmaya göre, Sovyet savaş gemilerinin Boğazlardan serbest geçişi sağlanacağı gibi Sovyetler Boğazlarda donanma üssü bulundurabilecek, Kars ve Ardahan Sovyetler'e geri verilecektir. Söz konusu talepler karşısında Sarper çok net bir biçimde Boğazlarda Sovyet varlığının ya da Kars ve Ardahan'ın geri verilmesinin mümkün olmadığını, ancak Montrö Sözleşmesi'nin yeniden gözden geçirilebileceğini iletmıştır (Tellal, 2001: 503).

Sovyetler'in talepleri karşısında soğukkanlılığını korumaya çalışsa da, Türkiye hükümeti çok ciddi anlamda endişe duymuştur. Türkiye'deki yetkililer Sovyetler'in temel amacının sadece Boğazların kontrolü olmadığını, aynı zamanda Türkiye'yi "uydu" konumuna sokmak istediğini düşünmüştür (Vali, 1971: 173). Sovyetler'den yönelen bu açık tehdit karşısında Türkiye o günkü koşullarda en iyi alternatif olarak Amerika'ya yakınlaşmayı görmüş, bu amaçla İnönü hükümeti Amerika'yla görüşmelere başlamıştır. Görüşmelerde Sovyetler tehdidi olabildiğince dramatize edilmiş, bunun yanında Türkiye'nin Ortadoğu'da sahip olduğu jeostratejik konumun Batı açısından önemi üzerinde hayatiyetle durulmuştur (Harris, 1972: 18).

Amerika, öncelikle meseleye müdahil olmakta ihtiyatlı davranmış, özellikle Boğazların Sovyet istekleri doğrultusunda uluslararası su yolu

haline getirilmesine karşı çıkmayan bir tutum sergilemiştir (Erhan, 2001: 523). Ancak, Sovyetler'in Balkanlar başta olmak üzere bölgesel etkinliğinin artması üzerine Amerika tavrını değiştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin jeopolitik etkinliğinin Avrupa sınırlarına dayanması, Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetlerle işbirliğini sürdürmesini imkansızlaştırmıştır. İdeolojik olarak dünyanın komünist ve komünist olmayan ülkeler şeklinde ikiye bölünmeye başlaması, Amerika'nın geleneksel izolasyonist politikalarından vazgeçmesine yol açmıştır. Batı dünyasının liderliğini üstlenen ve Sovyet yayılmacılığına karşı çevreleme politikasını esas alan geniş kapsamlı bir küresel dış politika inşasına zemin hazırlamıştır. 15 Ağustos 1946'da Başkan Truman "Amerika'nın Sovyetlerin taleplerine karşı Türkiye'ye destek vereceğini" açık bir şekilde ilan etmiştir. Truman, Amerika'nın Türkiye'ye yapacağı kati desteğin nasıl olacağının üst düzeyde yapılacak değerlendirmelerin ardından netleşeceğini de eklemiştir (Acheson: 1969: 194-196).

Amerikalı karar alıcıların bu yeni küresel vizyonu şekillendirme niyetine girdikleri sırada Amerika'nın Moskova Büyükelçisi George Kennan Stalin'in dış politikasının felsefi ve kavramsal anlamı üzerine bir rapor hazırlamıştır. Kennan, Stalin'in dış politikasının komünist ideoloji ile Çar yayılmacılığının birleşimi olduğunu, bu yüzden de Amerika ile Sovyetlerin dünyaya dair amaç ve felsefelerinin uzlaşmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Amerika'nın çevreleme politikasının düşünsel mimarı sayılan Kennan, son analizde Sovyet stratejisini yenilgiye uğratmanın yolunun Rusların varlık iddiasında bulunduğu her noktada karşı bir güç oluşturarak, "kati bir çevreleme politikası"nın uygulanması olduğunu belirtmiştir (Kissinger, 1994: 447-455).

3.1.1. Truman Doktrini

Amerika, Batı dünyasının ortak çıkarlarını koruma adına dünya liderliğine soyunarak küresel bir dış politika inşa sürecine girmeye karar vermiştir. 12 Mart 1947'de Başkan Truman bu küresel vizyonun doğrudan bir sonucu olarak Amerikan Kongresi'ne Truman doktrini olarak bilinen Türkiye ve Yunanistan'a verilmek üzere 400 milyon dolarlık askeri ve ekonomik yardım programını sunmuş ve Kongre Truman'ın teklifini kabul etmiştir (Gönlübol ve Ülman, 1966: 154). Truman doktrinin uygulamaya konulması sadece Soğuk Savaş tarihi açısından değil, aynı zamanda Türkiye'nin Sovyet tehdidi karşısındaki güvenlik arayışı ve Türkiye-Amerikan ilişkileri açısından tam bir dönüm noktası olmuştur. Truman doktrini, "Amerika'nın, Türkiye'nin Batı'daki en önemli destekçisi olarak resmi anlamda doğuşunu" temsil etmektedir (Harris, 1972: 25).

Türkiye'nin Truman doktrinine dahil edilmesi, Sovyetlere de açık bir mesaj olmuştur. Amerika'nın Türkiye'nin savunmasına yönelik verdiği

destek sadece sembolik bir katkı değil, kapsamlı ve somut maddi içeriğiyle ciddi bir işbirliğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Türk Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak Truman doktrininin Türk halkına büyük bir huzur verdiğini, Türkiye'nin artık kendisini tecrit edilmiş hissetmediğini açıklamıştır (Sadak, 1949: 461). Buna ilaveten, 1948 yılı itibarıyla Türkiye, Marshall yardımlarını almaya başlamıştır. 1948-1952 yılları arasında Amerika tarafından toplamda 792.7 milyon dolar genel yardım, 687 milyon dolarlık ise askeri yardım yapılmıştır. Türkiye ve Amerika arasında askeri yardım antlaşmaları imzalanmış, yol ve liman inşası ve stratejik üslerin tesisi için Amerika'nın finansal desteğiyle programlar uygulamaya konulmuştur (Vali, 1971: 125-126).

1947'de Truman doktrininin kabulüyle Türkiye Sovyet tehdidine karşı çevreleme politikasının bir parçası olmuş, Soğuk Savaş yılları boyunca Amerika ve Türkiye arasındaki askeri, siyasi ve ekonomik ilişkilerin temelleri böylece atılmıştır. Soğuk Savaş'ın başlangıcında Türkiye-Amerika ilişkilerinin ana eksenini belirleyen çevreleme politikası sadece savunma temelli bir stratejik işbirliğini değil, özellikle Türkiye açısından "kalkınma" fikrinin ön plana çıktığı karşılıklı ekonomik ve askeri işbirliğini de içeren bir çerçeveyi amaçlamıştır (Harris, 1972: 3). Diğer taraftan, Amerika'nın Türkiye'yi Truman doktrininin kapsamına dahil etmesi sadece Sovyet tehdidine karşı Türkiye'yi korumak olarak anlaşılmamalı, Amerika'nın Ortadoğu ve Yakın Doğu'ya yönelik çok daha kapsamlı stratejik çıkarlarının gerçekleştirilmesi aşamasının başlangıcı olarak görülmelidir (Leffler, 1985: 808). Truman doktrini, Orta Doğu güvenliği bağlamında Yunanistan ve Türkiye'nin taşıdığı önem ve Akdeniz bölgesinde Amerikan çıkarlarının korunmasına dair Amerikan jeostratejik ve jeopolitik algılamalarının bir ürünüdür (Atmaca, 2014: 23).

Türkiye-Amerikan ilişkilerinin kurumsal gelişimi tüm iniş çıkışlara, duraklama ve hız kazanmalara rağmen bundan sonraki yıllarda varlığını sürdürmüştür. Truman Doktrini ile başlayan süreçte, Türkiye'nin bütünüyle Batı ve Amerikan yanlısı politikalar izlemeye başlamasının yanında, dış politikada bazı geleneksel tercihlerin terk edildiği ve Amerika'nın önceliklerine uydurulduğu anlaşılmaktadır (Ataöv, 1968: 56). 1950'li yıllarda Amerika'nın genel stratejisine dayanan politikaların birer ürünü olan Türkiye'de yürüttüğü çeşitli program ve projelerin analizi, Amerika'nın Türkiye'ye yönelik geniş kapsamlı ilgisini teyit eden bir mahiyet arz etmektedir. Türkiye ve Amerika arasında kurulan ilişkiler bağlamında Türk elitleriyle Amerikalı elitler arasındaki siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel ilişkiler Amerika'nın Türkiye iç politikasındaki etkisini de açık bir biçimde göstermektedir. Bu süreçte özellikle askeri ve ekonomik alanda Amerika'nın etkisiyle gerçekleşen dönüşüm, Türkiye iç ve dış politikasının Amerika'ya bağımlılığı sorununu gündeme getirmektedir. Bununla beraber, Türkiye'nin

Batı ittifakına dahil olarak Amerikan yörüngesi etrafında Amerikalılaştırma sürecine girmesi ayrıca irdelenmesi gereken önemli önemli sonuçlar doğurmuştur.

3.1.2. Türkiye'nin NATO Üyeliği

Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet yayılcılığına karşı çevreleme politikasını geliştirirken sonraki yıllarda çokça kullanılacak olan Türkiye'nin "stratejik önemi"ni keşfettiği görülmektedir. O dönemde başlayan Ortadoğu, Yakın Doğu ve Doğu Akdeniz'e hakim olma mücadelesinde Amerika Sovyetlere karşı üstünlük sağlamak için Hava Kuvvetlerini etkin bir şekilde kullanabilme adına Türkiye'nin kilit bir öneme sahip olduğunu anlamıştır (Leffler, 1985: 814). Amerika'nın Ortadoğu'ya yönelik stratejisinde Türkiye'nin sahip olduğu kilit önemin yanında, muhtemel Sovyet tehdidine karşı Türkiye'nin mukavemet gösterebilmesi için askeri yardıma ihtiyaç duyduğu konusunda da Amerikalı askeri ve sivil yetkililer ciddi bir kanaate varmışlardır. Buradan hareketle Türk ordusunun etkili bir şekilde savaşabilecek kapasiteye ulaştırılması için modernize edilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin NATO'ya girişinin altında yatan en önemli sebep Amerika'nın Truman doktrini ile Türkiye'ye biçtiği stratejik rolü koordineli bir şekilde yürütmek için askeri ilişkileri kurumsallaştırmak istemesidir. Çünkü Amerika Sovyet tehdidine karşı Türkiye'ye yapmış olduğu askeri yardımların kendi istediği tarzda Türk yetkililer tarafından kullanılıp kullanılmayacağından emin değildir. Özellikle, Türk askeri yetkililerin savunmaya yatkın savaş anlayışları Amerika'yı temkinli davranmaya itmiştir. Amerika, eğer gerek duyulursa, Türkiye'deki hava kuvvetlerinin istenilen zamanda Bulgaristan, Romanya ve Kafkaslar'daki stratejik noktaların önceden vurulmasını planlamaktadır. Dolayısıyla, Türkiye'nin NATO'ya dahil edilmesinde Sovyetlerle muhtemel bir savaş durumunda Türkiye'nin tarafsız kalmasından duyulan endişe büyük bir rol oynamıştır (Leffler, 1985: 823).

Truman doktrininden Türkiye'nin NATO'ya girişine kadar Amerika'nın Türkiye'ye yönelik politikasını belirleyen temel unsur stratejik değerlendirmeler olmuştur. Türkiye başlangıçta askeri anlamda yardım edilmesi gereken bir ülke olarak görülmüşken, neticede Amerika'nın resmi müttefiki olarak NATO'da yer edinmiştir. Fakat Amerika açısından Türkiye'nin müttefik olarak kabul edilmesi Sovyetlerin Türkiye'ye saldırma olasılığından çok, Türkiye'nin muhtemel savaş durumunda sağlayacağı fayda, sahip olduğu hava sahaları ve Ortadoğu petrol kaynaklarının kontrolü konusundaki avantajlı konumunun sağladığı önceliklerdir (Leffler, 1985: 824). Nitekim, NATO kuvvetleri başkomutanı General Eisenhower

NATO'nun güney kanadının, Türkiye ve Yunanistan'ın ittifak sistemine dahil edilmesi yoluyla güçlendirileceğini düşünmektedir (Erhan, 2001: 549).

Amerika açısından tüm bu stratejik değerlendirmeler geçerli olmakla beraber, Türkiye'nin sahip olduğu stratejik konum ve imkanların Batı tarafından kullanılabilmesi için güvenlik kaygısını ön plana çıkararak, Batı'nın garantisini net ve kararlı bir şekilde talep etmesi NATO üyelik sürecinin hızlanmasında belirleyici olmuştur. Türkiye, NATO'da tam üyelik elde etmedikçe Batı ittifakının istediklerini koşulsuz olarak gerçekleştirmeyeceğini açık bir tavır olarak ortaya koymuştur (Kuniholm, 1991: 48). Burada işaret edilmesi gereken başka bir nokta da Demokrat Parti iktidarının meseleye nasıl baktığıdır. Daha doğru bir ifadeyle, Türkiye'nin NATO üyeliğinin çok partili sistem ve demokratikleşmeyle olan ilişkisinin Türkiye'deki siyasiler tarafından nasıl algılandığı, meselenin önemli bir boyutunu yansıtmaktadır. O dönemde Türkiye'nin çok partili sisteme geçişinde dışsal koşullar birincil öneme sahip olduğu gibi, Demokrat Partili yöneticiler Türkiye'de demokratik sistemin kök salması ve gelişimi için NATO üyeliğini zorunlu görmüşlerdir.

Türkiye'nin NATO üyeliğinde etkili olan bir diğer önemli faktör, hiç kuşkusuz, Kore Savaşı'nın patlak vermesi ve buna bağlı olarak Amerika'nın hem ekonomik hem de askeri anlamda üstlendiği yükün ağırlığıdır. Kore Savaşı'yla beraber Amerika'nın savunma bütçesi bir anda ciddi bir biçimde yükselmiştir. Türkiye'nin 4500 kişilik askeri tugayla Kore Savaşı'na katılması, Amerika açısından hem maddi hem de manevi anlamda önemli bir destek niteliği taşıdığı gibi, Türkiye'nin de Batı nezdinde yüksek düzeyde övgü görmesine sebep olmuştur (Uslu, 2003: 69). Nitekim, başlangıçta karşı olmakla beraber, Kore Savaşı sonrası Türkiye ve Yunanistan'ın Batı ittifak sistemine dahil edilmesini Amerika kendisi önermiştir. Bu kararda, SSCB'nin kendi nükleer gücünü geliştirmesiyle beraber Amerika'nın Türkiye'deki üslere duyduğu ihtiyacın artması da etkili olmuştur.

Soğuk Savaş yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerini şekillendiren unsurlardan bir diğeri ise Ortadoğu'daki yeni gelişmeler ve sorunlardır. 1952'de Eisenhower Başkan seçildikten sonra, Amerika Yeni Ulusal Güvenlik Konseptini benimsemiş, tüm dünyada ve özellikle Orta Doğu'da Sovyetlere karşı daha etkin bir politika izleyeceğinin sinyallerini vermiştir (Erhan, 2001: 561-563). Bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'nin katkı ve katılımıyla 1955 yılında Bağdat Paketi kurulmuştur. 1956'da ise Orta Doğu'nun gelecekteki kaderini belirleyecek bir dönüm noktası olan Suveys Krizi ve Savaşı patlak vermiştir. Bu savaş nedeniyle İngiltere'nin yarattığı prestij boşluğunu Sovyetlerin doldurması endişesiyle, Amerika Eisenhower doktrini olarak bilinen Orta Doğu'daki hayati çıkarlarını belirlemiştir

(Armaoğlu, 1991: 152-162). Amerika, bu doktrinle Sovyetlere karşı açık bir şekilde Orta Doğu'daki ülkelerin hamiliğine soyunmuştur.

Eisenhower doktrininin Türkiye açısından bazı önemli sonuçları olmuştur (Erhan, 2001: 568). Amerika'nın Orta Doğu'da düzenleyeceği operasyonlar için üs ihtiyacı artmış, Sovyetler Birliği ve Arap ülkeleriyle gergin ilişkiler dönemine girilmiş ve Amerika'dan gönderilen ekonomik ve askeri yardımlar çoğalmıştır. Türkiye'nin Eisenhower doktrinine verdiği destek kurumsallaştırılarak 1959 yılında Amerika ile Güvenlik ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma, Türkiye'nin güvenlik politikalarını tamamen Amerika'ya bağlaması anlamına gelmektedir (Uslu, 2000: 214). Amerikan nükleer füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesini de içeren başka bazı gizli askeri antlaşmalar bu süreci takip etmiştir (Erhan, 2001: 573).

3.1.3. Amerikan Askeri Yardımları ve Güvenlik Bağımlılığı

Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı askeri yardımlar büyük ölçüde ikili antlaşmalara dayanmaktadır. Amerikan askeri varlığının Türkiye'de konuşlanması ve faaliyetleri, hukuki statüsü, istihbarat faaliyetleri ve askeri operasyon planları gibi konuları içeren bu ikili antlaşmaların bir kısmı Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanmış ve yayınlanmış olmakla birlikte büyük bir çoğunluğu gizli tutulmuştur (Uslu, 2003: 71). Özellikle, gizli tutulan antlaşmaların Türkiye'deki silah sistemlerinin konuşlanması ve Amerikalı askeri personelin faaliyetleriyle ilgili olan konuları kapsadığı görülmektedir (Harris, 1972: 54). İçerdiği konular itibarıyla problemlili alanlara işaret eden antlaşmaların gizli tutulması, Türkiye'nin kendi topraklarındaki Amerikan askeri varlığını etkin bir biçimde kontrol etmesini zorlaştırmıştır. Bunun yanında Harris'in (1972) işaret ettiği gibi Türkiye'deki Amerikan nüfuzunun hem hukuki hem de siyasi yollarla yeterli kadar denetlenememesi, öncelikle Türkiye'de "egemenlik" tartışmalarının alevlenmesine yol açmıştır. Demokrat Parti iktidarı ciddi eleştirilere maruz kalmış, öte yandan daha ileriki yıllarda benzer tartışmalar Amerika'ya da sıçramıştır (Harris, 1972: 55-56).

Yaşanan tartışmaların arka planına göz atıldığında, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı askeri yardımların Amerikan dış politikasının önemli bir yönünü yansıttığı anlaşılacaktır. Amerika yaptığı askeri yardımları dış politikasının bir enstrümanı olarak kullanmıştır. Türkiye'ye yaptığı askeri yardımları siyasi ve stratejik hedefleri bağlamında gerçekleştirdiği gibi siyasi nüfuz, üs elde etme ve kullanma hakkı kazanma gayelerini gütmüştür (Orkunt, 1978: 19). Amerika'nın bu siyasi hedefleri karşısında asıl sorun Türk siyasi ve askeri elitlerinin nasıl bir sorumluluk üstleneceklerinde kilitlenmiştir. Soğuk Savaş dönemi Türk-Amerikan ilişkileri, Türkiye siyasi liderliği açısından egemenlik bağlamında ciddi bir test süreci haline dönüşmüştür. Siyasi amaçlar taşıyan dış yardımların kesilmemesi için

Amerikan taleplerine cevap verme mecburiyeti hisseden Türk elitlerinin, iç ve dış politikada yaşadıkları zorlukların tırmanmasıyla beraber Amerika'ya bağımlılık tutumu içine girdikleri söylenebilir. Askeri yardımları yapan devletle alan devlet arasındaki bu sıkı bağımlılık ilişkisi, herhangi bir ihtilafın ortaya çıkması durumunda çok partili rejimlerde sorumlu hükümetler açısından son derece tartışmalı gelişmelerin yaşanmasına yol açabilecek sonuçlar doğurabilmektedir.

Askeri yardımların siyasi açıdan en büyük etkisi, yardım yapan ülkenin yardım alan ülke içindeki siyasi karar alma süreçlerinde nüfuz elde etmesi ve prestijli bir konuma yükselmesidir. Ayrıca, askeri yardımların özel bir durum oluşturduğu da unutulmamalıdır. Askeri yardım başlangıçta bir destek gibi görünse de zaman içerisinde malzeme standardını belirlemesi bakımından tam bir ikameye dönüşmektedir. Diğer bir ifadeyle askeri yardım yapan ülkenin malzeme standardına ve yedek parça ikmaline duyulan bağımlılığa yol açmaktadır. Türkiye'ye yapılan askeri yardımlar da bu sonucu doğurmuştur. Türk ordusunun almış olduğu yardım malzemelerinin bakım ve onarımı için, her 100 milyon dolarlık yardıma karşılık, bütçeden ortalama 143 milyon dolarlık masraf payı ayrılmıştır. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca elinde bulundurduğu döviz rezervleri bu nedenle erimiştir (Okyar, 1952: 341). Bu durum yardım alan ülke açısından mecburen sürdürülmesi gereken bir ilişki biçimini almaktadır. Bununla beraber, dış yardımlar yardım veren ülkenin yardım alan ülkeye müdahale etme imkanı açısından elini son derece güçlü bir konuma yükseltmektedir (Orkunt, 1978: 22).

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus Amerikan askeri yardımlarının Kongre tarafından belirlenen dış yardım yasalarına dayanmasıdır. Amerikan hükümeti dış yardımları dış politikasının bir parçası olarak kullanma amacını güderken, Kongre çıkardığı kanunlarla bazı kısıtlama ve yasaklar koyabilmektedir. Nitekim, 12 Temmuz 1947'de imzalanan Askeri yardım Antlaşması'nda Türkiye'ye yapılan yardımların verilmiş amaçları dışında kullanılmaması şartı konulmuştur (Arcayürek, 1987: 333). Örneğin, 1960'larda Kıbrıs'a müdahale düşünüldüğünde bu koşul dolayısıyla ABD ile ilişkilerde sorunlar yaşanmıştır. Amerika'da dış yardımlar konusunda Kongre ve hükümet arasında dengeleyici bir mekanizma oluşturulmakta, bu sayede dış yardımlar tutarlı ve mutabık kalınan bir devlet politikası haline getirilmektedir. Türkiye açısından durum ise daha farklıdır. Alınan askeri yardımlar ve yapılan ikili antlaşmalar gizliliği ve teknik mahiyeti ileri sürülerek hükümet düzeyinde gerçekleştirilmiş, hem kamuoyu hem de muhalefet partisi konunun dışında tutulmuştur (Behramoğlu, 1973: 10). Siyasi mekanizma içerisinde meclis baypas edilerek, sorumluluk tamamen iktidar partisine bırakılmıştır. Dolayısıyla, buradan yapılan askeri yardımların aslında Türkiye'deki iktidar

partisi ile Amerikan devleti arasında gerçekleşen ilişkiymiş gibi algılanması gibi bir sonuç çıkmaktadır.

3.2. Ekonomik ve Kültürel Boyut

3.2.1. Koşullu Ekonomik Yardımlar

Amerika, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın ekonomik kalkınması konusunda sorumluluk üstlenmiş ve Marshall yardımlarını uygulamaya koymuştur. Amerika'nın uygulamaya koyduğu Marshall Planı'nın tamamen herhangi bir çıkar güdülmeden verilen yardımlar olduğunu söylemek imkansızdır. Tam aksine, Marshall Planı Amerika'nın öncelikle Avrupa ekonomisini kendisine bağımlı hale getirme girişimi olarak anlaşılmalıdır. Zaten, Amerika yardımları yaparken belirlediği koşullarla bu niyetini açık bir şekilde belli etmiştir. Amerika'nın Avrupa'ya yaptığı Marshall yardımlarının iki önemli amacı bulunmaktadır: Birincisi, Amerika Avrupa'nın özellikle Asya ve Amerika pazarlarında kendi üstünlüğünü tehdit edecek derecede büyümesine izin vermeyecektir. İkincisi, Avrupa'nın kalkınması Amerikan girişimlerine bağlı olacaktır. Marshall Planı'nın Avrupa açısından çizdiği sınırlar genel itibarıyla bu iki yaklaşım tarafından belirlenmiştir (Sander, 1979: 41).

Türkiye'ye yapılan ekonomik yardımların mahiyeti ve hedefleri meselesi ise biraz daha karmaşıktır. Amerika, Türkiye'nin ekonomik açıdan kendisine bağımlı hale gelmesini Avrupa için olduğu gibi amaçlamakla birlikte, aynı zamanda siyasi bir takım amaçların gerçekleşmesinin ön koşulu olarak yardımları öne sürmüştür. Amerika, ekonomik yardımları yapacağı ülkenin iç koşullarıyla doğrudan ilgilendiğini, arzu ettiği iç koşulların oluşmaması durumunda yardımların azaltılacağını ya da tamamen kesileceğini baştan bildirmiştir. Buna göre, Amerika'nın Türkiye'den beklentisi Türk elitlerinin modernleşme sürecini tamamlaması, gerekli ekonomik ve kültürel reformları gerçekleştirmesidir (Sander, 1979: 42). Bununla beraber, krom madeninin çıkarılmasına önem verilmesi, tarımsal üretimin artırılması, ulaşım sistemlerinin yenilenmesi ve tarım aletlerinin modernizasyonu gibi başka bir takım istekleri daha olmuştur. Türkiye, tüm bu istekleri kabul etmiştir (Şahin, 1995: 97-98).

Ancak, asıl dikkat çekici nokta söz konusu reformları gerçekleştirmede Türk siyasal elitlerinin zaaf göstermeleri durumunda, Amerika'nın yardım uzmanları aracılığıyla toplumdaki potansiyel "öncü" grupları bulacağı ve yardımları onlar üzerinden Türkiye'de programlayacağı şeklindeki uyarısıdır (Sander, 1979: 42). Bu "öncü" grupların kimler ya da hangi gruplar olduğu başlangıçta açık olarak belirtilmemiştir. Ancak, bugünden geriye doğru bir değerlendirme yapıldığında bunların özel sektörün başını çeken hangi gruplar olduğu tahmin edilebilir. Daha sonra

kurulacak olan TUSİAD'ın habercisi olan ve bugün Türkiye'nin önde gelen iş çevrelerinin kurucusu olduğu "Türkiye Sevk ve İdare Derneği" 1962 yılında Amerika'nın finansal desteğiyle kurulmuştur (Yamak, 2006: 212).

3.2.2. Küresel Ekonomik Sistemin Kurulması

Amerika'nın ekonomik yardımlarının en önemli boyutlarından biri de Amerika tarafından "tekelci" olarak görülen Türkiye'deki ekonomik yapının liberalleştirilmesini amaçlamasıdır. Amerika Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de küresel düzeyde kurulan ekonomik sistemin bir parçası olacak liberal ekonomileri oluşturma çabası içindedir. Bu amaçla liberal ekonomik kalkınma modelini, hem temel işleyiş mekanizması hem de kurumsal yapılanma tarzı olarak tesis etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda, Amerika Türkiye'nin serbest ticarete açılması konusunda ısrarcı olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa'nın imarına sunacağı tarımsal ürünlerin ve hammaddelerin miktarının çoğaltılması yanında, gerekli özelleştirmelerin yapılması konusunda baskılar gelmeye başlamıştır. Amerikan yardımlarının koordine edilmesinden sorumlu Ekonomik İşbirliği İdaresi, Avrupa ülkeleri tarafından kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile beraber Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye yapılan yardımları denetlemeye başlamıştır. Hazırladığı raporlarla Türkiye ekonomisinin genel dünya ekonomisi içinde nasıl bir yerde duracağı konusunda da rehberlik rolü oynamıştır.

Ekonomik İşbirliği İdaresi'nin raporlarına göre Türkiye'ye biçilen rol şudur: Gübrelemenin geliştirilmesi, tarımda makineleşmeye gidilmesi ve yeni sulama tesislerinin yapılması ile tarımsal üretimini artırarak, Türkiye'nin Batı Avrupa'nın tarımsal ihtiyacını karşılaması öngörülmüştür. Dolayısıyla, Amerika tarafından Türkiye'ye biçilen rol sanayi alanında gelişmeden çok tarımsal alanda gelişen bir ekonomik yapıya kavuşması olmuştur (Sander, 1979: 51). Demokrat Parti dönemindeki tarımsal gelişimin temel motivasyon kaynağının, Amerika'nın genel dünya ekonomisi perspektifinden sunduğu bu projeksiyon olduğu daha net bir şekilde anlaşılmaktadır. Bugünden geriye doğru bakıldığında Amerika'nın koşullu ekonomik yardımları ve Türkiye ekonomisinin gelişimi konusundaki yaptırımlarının, neticede bir dengesizlik yarattığı görülmektedir. Ekonomik açıdan dışa bağımlılığı artırmıştır. Ayrıca, Batı Avrupa'nın tarımsal ürün ihtiyacını önceleyen genel kalkınma programı tarımsal makineleşmeyle birlikte, Türkiye açısından olumsuz çeşitli ekonomik ve toplumsal sonuçlar doğurmuştur. İşsizlik ve enflasyon bunların başında gelmektedir (Güven, 1991: 10).

Türkiye ekonomisinin küresel ekonomiye entegre edilmesini amaçlayan diğer iki önemli gelişme de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile Petrol Kanunu'nun çıkarılmasıdır. Türkiye'nin Amerikalı müteşebbisler başta olmak üzere yabancı yatırımcılara kapılarını açması, o dönemde

“dünyanın en liberal yabancı yatırım kanunu” şeklinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Türkiye bu kanunla liberalleşme sürecine geri dönüşü olmayacak bir biçimde girmiştir. Büyük tartışmalar yaratan Petrol Kanunu ise yabancı petrol şirketlerine Türkiye’de petrol arama ve yatırım yapma iznini veren kanundur. Petrol Kanunu’nun bu kadar tartışma yaratmasının sebebi, Türkiye’nin petrolü millileştirmişken bundan vazgeçen tek ülke olmasındandır (Sander, 1979: 102). Bunun gerçekleşmesinde Amerika’nın koşullu ekonomik yardımlarının zorlayıcı gücü olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.

Bütün bunlara ek olarak, 1957 tarihinde kabul edilen İstimlak ve Müsadere Garantisi Antlaşması, Amerika’nın Türkiye’nin iç işlerine karıştığı yolundaki tartışmaları çok ciddi bir biçimde alevlendirmiştir. Bu antlaşmaya göre, Türkiye’de yatırımda bulunan Amerikan şirketleri ve Türk şirketleri arasında çıkabilecek bir anlaşmazlığa Amerikan hükümeti müdahale edebilecek, Amerikan şirketinin yatırımlarını teminat altına alabilecektir. Bu gelişme mecliste meselenin hararetli bir şekilde tartışılmasına yol açmış, Türkiye’nin egemenlik haklarının ihlal edildiği konusunda uyarılar gündeme getirilmiştir (Sander, 1979: 143).

3.2.3. Amerikan Destekli Eğitim Projeleri

NATO üyesi olan Türkiye’nin Amerika ile olan ilişkileri ve buna bağlı olarak Türk ordusunda meydana gelen gelişmeleri incelemek oldukça zor bir konudur. Söz konusu gelişmeler önemli olgular içermekle beraber konuyla ilgili göreceli olarak sınırlı miktarda bilgi ve belgenin oluşu meselenin tüm boyutlarıyla kavranmasını zorlaştırmaktadır. Şurası açıktır ki, 1946 yılına gelindiğinde Türk ordusunun örgütsel yapısı, silah ve teçhizat durumu 1920’li yıllara kıyasla çok az bir gelişme göstermiştir. Ordunun bu geri kalmışlığı Amerika’nın sağladığı yeni ekipmanlarla (ağır silahlar, kamyonlar, tanklar ve uçaklar) takviye edilmeye çalışılmış, Türk ordusu Amerikan yardımlarıyla modernizasyon sürecine girmiştir. 1950 Kore Savaşı’nda Türkiye’nin BM gücünde yer alması bir anlamda Türkiye’nin NATO üyeliğini hızlandırmış, öte yandan Türk ordusunun ihtiyaçlarını daha somut bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

Amerika’dan Türkiye’ye gönderilen yeni ekipmanların kullanımı konusunda eğitim ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1952 yılındaki bir rapora göre, Amerikan yapımı askeri araçların yüzde 50’ye yakını bakım ve onarım yetersizliği yüzünden kullanım dışı kalmıştır. Bu problemi aşmak için Amerikalılardan oluşan bir ekip gerekli altyapı eğitiminin gerçekleştirilmesi için Türkiye’ye gelmiş ve ihtiyaçları ortaya koyan bir rapor hazırlamıştır. Ayrıca, Amerikalı askeri yetkililer Türk askeri eğitim sisteminde geniş kapsamlı bir reform için önayak olmuşlardır. Uçak atış tekniği, tıp, ordu donanımı, orduda taşıma ve mühendislik, donanmanın mayın ve denizaltı

savaşları konusunda yeterliliği ve pilot eğitimi gibi pek çok teknik alanda özel eğitim veren yeni okullar inşa edilmiştir (Hale, 1996: 92).

Bu süreç zarfında Türkiye'nin özellikle askeri ve ekonomik alanda ciddi kazanımlar elde ettiğini de kabul etmek gerekir. Türkiye'nin NATO üyeliği ile beraber Türk subayları ciddi bir değişim süreci içine girmiştir. Teknolojiye açık ve modern savaş stratejilerini öğrenen genç subaylar daha önceye nazaran daha güçlü bir güven duygusu elde etmişlerdir. Diğer ülkeleri ziyaret ederek kendi mevkidaşları ile dünyanın problemlerini farklı perspektifleri görerek tartışma imkanını yakalamışlardır (Ahmad, 1994: 124-125).

Askeri alanda ordunun modernizasyonu kapsamında gerçekleştirilen eğitim programlarının dışında, 1950'li yıllarda Türkiye'de Amerikan hükümetinin sponsorluğunu üstlendiği iki büyük eğitim projesi uygulamasına geçilmiştir. Bunlardan biri New York Üniversitesi'nin Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yürüttüğü kamu yönetimi alanındaki eğitim programıdır. O yıllarda Amerika'nın Türkiye'de uygulamaya koyduğu eğitim projelerinin en büyüğü bu olmakla birlikte ayrıca daha küçük çapta projeler de dikkat çekmektedir. Ford Vakfı'nın fonuyla oluşturulan ve Harvard Üniversitesi himayesinde İstanbul'da kurulan işletme okulu bunlardan biridir. Georgetown Üniversitesi'nin ön ayak olduğu İngilizce dil eğitimi projesi ve otomobil tamiri alanında eleman yetiştirmek maksadıyla oluşturulan teknik eğitim programı söz konusu programlardan bazılarıdır (Addams ve Garraty, 1960: 15-24).

Eğitim alanında Amerikan desteğiyle oluşturulan tüm bu projeler Amerikan sisteminin 1950'lerden itibaren Türkiye'ye nasıl yavaş yavaş girdiğinin göstergeleridir. Tüm bu projelerin Türkiye'den gelen talepler doğrultusunda değil, bizzat Amerika tarafından alınan kararlarla uygulamaya konulduğu da belirtilmektedir. Eğitim meselesinin Amerika açısından önemsenmesinin altında yatan en önemli sebep "modernleşme" ya da "kalkınma" sürecini belirleyen ekonomi ve teknoloji gibi faktörlerin yanında, değerler sistemindeki değişimin etkisidir. Değerler sistemindeki değişimin şekillenmesinde etkili olan süreç ise eğitimidir. Amerika'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası tüm dünyaya sunduğu liberal ekonomik kalkınma modelinin gerçekleştirilmesinde, Amerikan tarzı eğitim süreciyle oluşturulmuş düşünce ve değerlerin ihraç edilmesi hayati önem taşımıştır.

Aslına bakılırsa Amerika'nın eğitim yoluyla Türkiye'de düşünsel ve kültürel yaşamı şekillendirme çabaları çok daha öncesinde başlamıştır. Robert Kolej'i'nin tarihi Cumhuriyetin öncesine dayanmaktadır. Daha da önemlisi yapılan bazı çalışmalar Amerika'nın Türkiye'deki değerler sisteminin değişiminde eğitimin ne ölçüde etkili olduğunu belirleme gayreti içinde olduğunu göstermektedir. 1958 yılında yapılan bir çalışmada Robert

Koleji öğrencileriyle Ankara Siyasal Bilimler Fakültesi öğrencileri arasında bulunan gençlerin değerler dünyasını belirleme araştırması yapılmıştır. Söz konusu iki kurum Türkiye'nin elitlerini yetiştirmesi bakımından gelecekte hakim olacak değerler sisteminin öngörülmesinde ışık tutucu bir öneme sahiptir.

Çalışmada iki kurum öğrencilerinin birbiriyle mukayese edilmesindeki temel sebebin ise Türk değerler sisteminin değiştirilebilir kapasitesinin tespit edilmesi olduğu açıkça belirtilmektedir (Hyman, Payaslıoğlu ve Frey, 1958: 288). Robert Koleji'ndeki öğrencilerin aile yapıları ve gördükleri eğitim sebebiyle, Batı değerlerine karşı daha az direnç gösteren zihinsel ve etik engellere sahip oldukları varsayılmıştır. Bu yüzden bu öğrenciler içinde bile Batı değerlerine karşı herhangi bir direncin olması halinde geleneksel Türk değerler sisteminin direnme gücü ve sağlamlığının fark edilmesi konusunda kritik bir önem taşıyacaktır. Ayrıca, çalışmanın sıhhati açısından Robert Koleji'ndeki müslüman ve gayrimüslim öğrenciler arasında da ayrı bir değerlendirme yapılması gerekliliği dikkatlerden kaçmamıştır.

Yapılan çalışmanın sonucunda beklenildiği üzere Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki öğrenciler Robert Koleji'ndekilere göre çok daha geleneksel, milliyetçi, militarist ve dindar bulunmuştur. Robert Koleji öğrencileri ise göreceli olarak daha modern, enternasyonal, barışçıl ve bireyselci olarak kendilerini tanımlamıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçta Robert Koleji'ndeki öğrencilerin bile tam anlamıyla modern standartlara uygun değerlere sahip olmadıkları belirtilmektedir. Ayrıca, Koleje yeni başlayanlarla son sınıftakiler arasında da bir ayrım gözetilerek, son sınıfa doğru ilerleyen öğrencilerde (verilen eğitim sisteminin dönüştürücü etkisi varsayılmaktadır) çok daha Batılı değerlerin hakim olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı askeri ve ekonomik yardımların daha büyük nihai bir amacı olduğu çok açıktır. Buna göre, Türkiye Batılılaşma amacına yönelik olarak Amerikancı bir yaşam tarzı ve kurumsallaşma sürecini denetimli bir şekilde içselleştirmek zorundadır.

SONUÇ

Türk-Amerikan ilişkilerinin kökenleri itibariyle yaşanan önemli tarihsel dönemeçlere rağmen, bazı sürekliliklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminde 19. yüzyılın birinci yarısında ticari faaliyetlerle başlayan ilişkiler, yüzyılın ikinci yarısında karşılıklı diplomatik bağlantıların gelişimiyle beraber 1917 tarihine kadar devam etmiştir. Bu süreç içinde Amerikan İç Savaşı önemli bir dönüm noktasını temsil ederken, Osmanlı-

Amerika ilişkileri bağlamında bu dönemden tevarüs eden en önemli sorunlar ideolojik ve ekonomik faktörlerin belirlediği misyonerlik faaliyetleri ve Ermeni sorunudur. Birinci Dünya Savaşı'yla 10 yıl boyunca kesintiye uğrayan ilişkiler, Kurtuluş Savaşı sırasında manda tartışmalarına yol açmıştır. Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla kurulan grubun Avrupalı emperyalist güçlere karşı Amerikan mandasını savunan yaklaşımı, Türk-Amerikan ilişkileri açısından Amerikancılığın başlangıcı olarak görülebilir. Atatürk döneminde benimsenen dış politika gereği, Amerika Batılı büyük güçlere karşı bir araç olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Lozan Konferansı'ndan çıkan sonuçların Amerika'nın beklentisi doğrultusunda olmaması sebebiyle, Türk-Amerikan ilişkileri bir nevi duraklama dönemi yaşamıştır.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenen dünyada Amerika ile ilişkilerinde bugün hala etkileri yaşanan yepyeni bir sürecin içine girmiştir. Amerika'nın yeni küresel jeopolitik vizyonunda Türkiye'nin stratejik önemi keşfedilmiş, Türkiye açınsındansa Sovyet tehdidi karşısında Amerika sınımlanacak zorunlu bir liman gibi algılanmıştır. İlişkiler zaman içinde bir taraf için son derece karlı, diğer taraf içinse zorunlu bir evliliğe dönüşmüştür. Truman doktrini ile başlayıp NATO üyeliği ile devam eden güvenlik temelli Türk-Amerikan ilişkilerinin doğası, 1950'li yılların ortalarında değişen uluslararası sistem dinamiklerinin baskılarıyla Eisenhower doktrini çerçevesinde askeri alanda tam anlamıyla güvenlik bağımlılığına yol açmış, ekonomik ve kültürel boyutlarda yaşanan kurumsallaşma çabalarıyla desteklenerek geniş kapsamlı bir Amerikalılaştırma sürecini beraberinde getirmiştir.

KAYNAKÇA

- Acheson, Dean (1969), *Present at the Creation: My Years in the State Department*, W. W. Norton, New York.
- Adams, Walter ve John Garraty (1960), *Is the World Our Campus?* Michigan State University Press, Michigan.
- Ahmad, Feroz (1993), *The Making of Modern Turkey*, Routledge, London.
- Akşin, Sina (1992), *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, Cem, İstanbul.
- Arcayürek, Cüneyt (1987), *Şeytan Üçgeninde Türkiye*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Armaoğlu, Fahir (1991), *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları: 1948-1988*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Armaoğlu, Fahir (1997), Atatürk Döneminde Türk-Amerikan İlişkileri, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13(38), 631-647.
- Ataöv, Türkkaya (1968), *Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, Doğan Yayınevi, Ankara.

- Atmaca, Ayşe Ömür (2014), The Geopolitical Origins of Turkish-American Relations: Revisiting the Cold War Years, *All Azimuth: A Journal of Foreign Policy and Peace*, 3(1), 19-34.
- Behramoğlu, Namık (1973), *Türkiye-Amerikan İlişkileri: Demokrat Parti Dönemi*, Yar Yayınları, İstanbul.
- Bryson, Thomas A (1974), Admiral Mark L. Bristol: An Open-Door Diplomat in Turkey, *International Journal of Middle East Studies*, 5(4), 450-467.
- Erhan, Çağrı (2001), *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge, Ankara.
- Erhan, Çağrı (2001), 1945-1960 ABD ve NATO'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, 522-575, İletişim, İstanbul.
- Erhan, Çağrı (2004), Main Trends in Ottoman-American Relations, *Turkish-American Relations: Past, Present and Future*, (ed.) Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, 3-25, Routledge, London.
- Erol, Mine (1972), *Türkiye'de Amerikan Mandası Meselesi: 1919-1920*, İleri Basımevi, Giresun.
- Deringil, Selim (2002), *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi*, Yapı Kredi, İstanbul.
- Goodrich, Thomas D (1987), Tarihi-i Hind-i Garbi: An Otoman Book on the New World, *Journal of the American Oriental Society*, 107(2), 317-319.
- Gordon, Lenand J (1928), Turkish-American Treaty Relations, *The American Political Science Review*, 22(3), 317-319.
- Gölübol, Mehmet ve Haluk Ülman (1966), Türk Dış Politikasının 20 Yılı: 1945-1965, *Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 143-182.
- Güven, Sami (1991), *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Yayınları, Bursa.
- Hale, William (1996), *1789'dan Günümüze Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil, İstanbul.
- Harris, George S (2004), Turkish-American Relations Since the Truman Doctrine, *Turkish-American Relations: Past, Present and Future*, (ed.) Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan, 66-88, Routledge, London.
- Harris, George S (1972), *Troubled Alliance: Turkish-American Problems in Historical Perspective, 1945-1971*, American Enterprise Institute, Washington.
- Hyman, Herbert H., Arif Payaslıoğlu ve Frederick W. Frey (1958), The Values of Turkish College Youth, *The Public Opinion Quarterly*, 22(3), 275-291.
- İnan, Süleyman ve Ercan Haytoğlu (2006), *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- İşyar, Ömer Göksel (2013), *Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler, Modeller, Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora, Bursa.

- Kirişçi, Kemal (2000), Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya, *Avrasya Dosyası*, 6(2), 68-90.
- Kissinger, Henry (1994), *Diplomacy*, Simon and Schuster, New York.
- Kocabaşoğlu, Uğur (2000), *Anadolu'daki Amerika*, İmge, Ankara.
- Kuniholm, Bruce R (1991), Turkey and the West, *Foreign Affairs*, 70(2), 34-48.
- Leffler, Melvyn P (1985), Strategy, Diplomacy and the Cold War: The United States, Turkey and NATO, 1945-1952, *The Journal of American History*, 71(4), 807-825.
- Nadi, Nadir (1967), *İki Sovyet Rusya*, Arafat, İstanbul.
- Okyar, Osman (1952), Amerikan Yardımları ve Türkiye Ekonomisi, *Siyasi Bilimler Mecmuası*, no. 260.
- Oran, Baskın (2001), 1919-1923, Dönemin Bilançosu, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, 97-109, İletişim, İstanbul.
- Orkunt, Sezai (1978), *Türkiye-ABD Askeri İlişkileri*, Milliyet, İstanbul.
- Sadak, Necmeddin (1949), Turkey Faces the Soviets, *Foreign Affairs*, 27(2), 449-461.
- Sander, Oral ve Fişek Kurthan (1977), *ABD Dışişleri Belgeleriyle Türk-ABD Silah Ticaretinin İlk Yüzyılı 1829-1929*, Çağdaş Yayınları, İstanbul.
- Sander, Oral (1979), *Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964*, AÜSBFY, Ankara.
- Şafak, Nurdan (2003), *Osmanlı-Amerikan İlişkileri*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Şahin, Hüseyin (1995), *Türkiye Ekonomisi: Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu*, Ezgi Yayınları, Bursa.
- Tellal, Eral (2001), 1945-1960, SSCB'yle İlişkiler, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (ed.) Baskın Oran, 499-521, İletişim, İstanbul.
- Tunaya, Tarık Zafer (1999), *Türkiye'de Siyasal Partiler: Mütareke Dönemi: 1918-1922*, İletişim, İstanbul.
- Uslu, Nasuh (2000), 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkilerinin Genel Portresi, *Avrasya Dosyası*, 6(2), 210-225.
- Uslu, Nasuh (2003), *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: A History of a Distinctive Alliance*, Nova Science Publishers: New York.
- Vali, Ferenc A (1971), *Bridge Across the Bosphorus*, The John Hopkins Press, Baltimore.
- Yamak, Sibel (2006), Changing Institutional Environment and Business Elites in Turkey, *Society and Business Review*, 1(3), 206-219.
- Yaylier, Dinç (1999), Lozan Konferansından Sonra Türk-Amerikan İlişkileri II 1923-1927, *Türk Yurdu*, 19(144), 36-42.